

Ješa Denegri

IZLOŽBA GRUPE EXAT-51 U GALERIJU GRAFIČKOG KOLEKTIVA 1953. GODINE

Početak pedesetih godina prošlog veka, nedugo posle dobro poznatih političkih događaja iz 1948. pokrenut je ceo niz inicijativa što su vodile ka zasnivanju formacije socijalističkog modernizma unutar posleratnog jugoslovenskog umetničkog prostora. Kao jedan od datuma u hronologiji ovih istorijskih procesa, ističe se izložba grupe EXAT-51 u Galeriji Grafičkog kolektiva održana između 29. marta i 5. aprila 1953. Značaj ove izložbe jeste u tome što ona svojom zagrebačkom premijerom u Društvu arhitekata Hrvatske i beogradskom reprizom predstavlja prvi programski nastup apstraktne umetnosti u ranom postsocrealističkom periodu i ujedno uspostavlja, zajedno sa nekoliko drugih otprilike istovremenih priredbi, prve plodne veze između dva kulturna i umetnička centra – Beograda i Zagreba – a koje će se veze zahvaljujući različitim manifestacijama nastaviti i održati gotovo do samog kraja nekadašnje zajedničke države.

EXAT -51 (što je skraćena od punog naziva *Eksperimentalni atelier*, uz 1951. kao godinu osnivanja grupe) jeste svojevrsna radna zajednica sastavljena od slikara, arhitekata, urbanista, grafičkih i industrijskih dizajnera, scenografa i likovnih pedagoga, okupljenih sa ciljem „sinteze“ svih tih disciplina, koja je na tragu duhovnog i idejnog nasleđa Bauhauusa i ruske avangarde svoje programske namere predstavila javnosti Manifestom objavljenim u Zagrebu decembra 1951. godine.¹ Pripadnici ove grupe razvili su, u oskudnim posleratnim materijalnim

¹ Manifest grupe EXAT-51

EXAT-51 - ne vidi razliku između postojećeg okvira naše likovne orijentacije s jedne strane i prostornog koncepta koji izlazi iz usklađenih odnosa proizvodnog i društvenog standarda s druge strane.

- ne vidi razliku između tzv. čiste i tzv. primijenjene umjetnosti.

- smatra da metode rada i principi na području nefigurativne odnosno tzv. apstraktne umjetnosti, nisu izraz dekadentnih težnji, već naprotiv vidi mogućnost da se studijem tih metoda i principa razvije i obogati područje vizualnih komunikacija kod nas.

prilikama i još uvek netolerantnoj ideološkoj atmosferi, znatne aktivnosti (o kojima je ovde, razume se, nemoguće opširnije pisati), a među kojima posebno mesto u tadašnjoj društvenoj i kulturnoj situaciji pripada pomenutim dvema izložbama četvorice članova grupe – Vlade Kristla, Ivana Picelja, Božidara Rašice i Aleksandra Srneca – u Zagrebu i Beogradu na samom početku 1953. godine.²

Kako je na ukupnu pojavu EXAT-a i na prvu izložbu apstraktnog slikarstva četvorice članova ove grupe reagovala njihova uža domaća (zagrebačka) sredina zasebno je pitanje. Ovde je pak tema razmatranja kontekst i recepcija izložbe u Galeriji Grafičkog kolektiva na tadašnjoj beogradskoj umetničkoj sceni. Otkriti u vezi ove izložbe sve relevantne činjenice i potom ih dalje povezati u potpunu rekonstrukciju ovog događaja danas je to do detalja definitivno neostvarivo, dok ono što je makar delimično ipak moguće jeste prikupljanje izvesnog broja neproverenih podataka (jer nekadašnjih svedoka više nema među živima), kao i reakcija u kritičkim osvrtima na pomenutu izložbu u beogradskoj dnevnoj štampi i stručnoj periodici.

Postoji usmeno svedočenje jednog od učesnika beogradske izložbe EXAT-a Ivana Picelja autoru ovog priloga da je do ove izložbe došlo posredovanjem filmskog režisera i kasnijeg dugogodišnjeg upravnika Jugoslovenske kinoteke Vladimira Pogačića. Izložbu je otvorio muzički kritičar i estetičar Pavle Stefanović čiji je tekst (verovatno prerađen i proširen govor na otvaranju) potom objavljen u časopisu *Umetnost i kritika*, 1, 1952.³ Svaki od četvorice učesnika bio je na izložbi zastupljen sa po pet radova u različitim tehnikama (slike, crteži, tempere, gvaševi). Sa izložbe su otkupljeni i kasnije uključeni u zbirku Muzeja savremene umetnosti

- djelovanje grupe ostvaruje se u aktuelnom vremenu i prostoru, uzimajući kao orijentacionu i polaznu poziciju naše plastične potrebe i mogućnosti.

- u vezi sa shvatanjem naše stvarnosti kao težnja za progresom u svim vidovima ljudskog djelovanja, grupa vidi nužnost protiv preživjelih shvaćanja i produkcije na području likovnih umjetnosti.

- konačno svojim glavnim zadatkom smatra usmjerenje likovnog djelovanja prema sintezi svih likovnih umjetnosti kao prvo, i kao drugo davanje eksperimentalnog karaktera radu, budući da se bez eksperimenta ne može zamisliti progres kreativnog pristupa na području likovnih umjetnosti.

- smatra svoje osnivanje i djelovanje praktičnim pozitivnim rezultatom borbe mišljenja koja je nužni preduvjet stimuliranja likovnog života kod nas.

- Bernardi B. arhitekt, Bregovac Z. arhitekt, Picelj I. slikar, Radić Z, arhitekt, Rašica B, arhitekt, Richter V, arhitekt, Srnec A. slikar, Zarahović A. arhitekt.

² O grupi EXAT-51 osnovno: Ž. Košćević – J. Denegri, EXAT-51, monografija, Galerija Nova, Zagreb 1979.

³ Ponovo objavljeno u časopisu *Moment*, 5, Beograd 1986.

u Beogradu sledeći radovi: Vlado Kristl, *Kompozicija*, 1952-53, tempera na kartonu, 24,5x28,5 cm, Ivan Picelj, *Kompozicija 6*, 1951, tempera na papiru 69x47 cm, Božidar Rašica, *Kompozicija*, 1952, ulje na platnu, 80x68 cm, Aleksandar Srnec, *Četiri figure i sunce*, 1952, ulje na platnu, 62x68 cm.

Izložba četvorice slikara članova EXAT-a uklapa se među najznačajnije priredbe na beogradskoj umetničkoj sceni u prvoj polovini pedesetih godina prošlog veka.⁴ Nakon što je srpska umetnost međuratnog razdoblja rehabilitovana na izložbi *Sedamdeset slikarskih i vajarskih dela iz perioda 1920-1940.* u Galeriji ULUS-a februara-marta 1951, posleratno razdoblje srpske umetnosti otvaraju samostalne izložbe Miće Popovića 1950, Milana Konjovića (*Ljudi*), Stojana Aralice, Predraga Milosavljevića i sa posebno bitnom ulogom Petra Lubarde iz 1951. Jezgro prve posleratne generacije okuplja se u grupi *Jedanaestorica* osnovane iste godine, kada dolazi do idejnog sukoba na relaciji ULUS-grupa *Samostalni* 1951-1953. Od međunarodnih, najmarkantnija izložba ovog obnoviteljskog procesa jeste ona *Savremene francuske umetnosti* februara-marta 1952. na kojoj je pored niza krupnih istorijskih ličnosti u Beogradu bilo moguće po prvi put videti posleratne apstraktne slike Hartunga (Hans Hartung), Dejrola (Jean Deyrolle), Esteva (Maurice Esteve) i Vazarelija (Victor Vasarely). Od hrvatskih umetnika, pre EXAT-a, u Beogradu izlažu Zlatko Prica 1952. i Edo Murtić (ciklus *Doživljaj Amerike*) februara 1953. Pre svog beogradskog nastupa, četvorica članova EXAT-a izlažu na *Salonu des Réalités Nouvelles* u Parizu juna 1952, što ujedno predstavlja prvo izlaganje jugoslovenskih umetnika u inostranstvu mimo posredovanja i nadzora domaćih kulturno-političkih foruma. Kako je tadašnja beogradska likovna kritika bila spremna da se suoči sa izazovom posleratne apstraktne umetnosti svedoče napisi Alekse Čelebonovića, Miodraga B. Protića i Stojana Čelića.⁵ A nekoliko godina nakon izložbe apstraktnog slikarstva četvorice

⁴ Podaci o umetničkim zbivanjima na jugoslovenskom umetničkom prostoru: katalog izložbe *Jugoslovensko slikarstvo šeste decenije*, Muzej savremene umetnosti, Beograd 1980.

⁵ A. Č. (Aleksa Čelebonović), *Izložba grupe Eksat-51*, Borba, Beograd, 2.IV 1953, M. (Miodrag) B. Protić, *Izložba grupe EXAT-51*, NIN, Beograd, 5.IV 1953, Stojan Čelić, *Od izložbe do izložbe. Izložba grupe EXAT-51*, Revija, Beograd, 16.IV 1953.

članova EXAT-a buknula je za tadašnje kulturne i umetničke prilike vrlo bitna polemika upravo povodom apstrakcije između Grge Gamulina i Miodraga B. Protića.⁶

Makoliko značajne, pre svega zbog pravovremenog zalaganja za slobodno ispoljavanje apstraktne umetnosti u ranim posleratnim jugoslovenskim kulturnim i umetničkim prilikama, zagrebačka i beogradska izložba četvorice članova grupe EXAT-51 predstavljaju tek „minimalni program“ ukupnih nastojanja ove grupe čiji su sveobuhvatni ciljevi u njihovim optimalnim projekcijama uglavnom ostali nerealizovani.⁷ Grupu EXAT-51 sačinjavali su vrlo agilni tada mladi ljudi željni i voljni aktivnog učešća u životnim okolnostima rane posleratne „obnove i izgradnje“ u kojima i kao pojedinci i kao družina istomišljenika nastoje da se ponašaju konstruktivno, samim time nipošto protivno vladajućem društvenom sistemu u kojemu traže sopstveno dostojanstveno samostalno mesto podrazumevajući i podržavajući ideal socijalizma pre svega kao slobodno odabrane civilizacijske tekovine umesto prevashodno kao jednog konkretnog političkog režima. Upravo u takvom društvenom i kulturnom kontekstu sve manifestacije grupe EXAT-51, među njima i slikarsku izložbu četvorice njenih članova u Galeriji Grafičkog kolektiva 1953. godine moguće je shvatiti i vrednovati u punoj dimenziji njenog istorijskog značenja.

⁶ Polemika M. B. Protić – G. Gamulin oko apstraktne umetnosti: M. B. Protić, *Umetnost i stvarnost*, Delo, 3, Beograd, maj 1955, isti, *Nekoliko refleksija o apstraktnoj umetnosti*, Delo, 4, Beograd jun 1955. G. G. (Grgo Gamulin), *Osvrt na „Nekoliko refleksija o apstraktnoj umetnosti“*, *Savremenik*, 10, Beograd, oktobar 1955, M. B. Protić, *Još nekoliko refleksija o apstraktnoj umetnosti*, Delo, 9, Beograd, novembar 1955, G. G. (Grgo Gamulin), *Efemerne komponente*, *Savremenik*, 2, Beograd, februar 1956.

⁷ „Obiman program Exatovaca u vrijeme tek prvih zamašnjih koraka industrijalizacije zemlje u uvjetima zaostale materijalne i tehničke kulture javio se kao potreba programiranog kulturnog razvitka, ali nije mogao biti prihvaćen upravo zbog nedostatka tog razvitka, odnosno zbog nemogućnosti da se u danim uvjetima nađu neposredni načini njegove aktualizacije“, Matko Meštrović, *Osobitost i univerzalnost. Jedan pogled na jugoslovensko slikarstvo posljednjeg decenija*, Kolo, 2, Zagreb, veljača 1964, ponovo objavljeno u knjizi *Od pojedinačnog općem*, Mladost, Zagreb 1967, drugo izdanje DAF, Zagreb 2005.